

Religija i filozofija

Napisa0 nadrabin **Dr. L. Roth**, Murska Sobota.

Kad je reč o filozofiji religije, treba imati u vidu, da ona sadrži u sebi dva pojma, koji su sasvim različni jedan od drugoga i čije se suprotnosti jasno osećaju u modernom našem shvaćanju. Skoro bi mogli reći, da ta protivnost vlada celom filozofijom novoga veka. Iz ove protivnosti potiču granični pojmovi, koji u glavnome predstavljaju moderno mišljenje. Filozofska istraživanja idu danas zatim, da svesno skuće religijske pojmove, da odrede granice religioznom mišljenju. Naravno, da pri tome svome radu nauka ne postupa samo u negativnom pravcu. Ona se ne zadovoljava time, da podvrgava istraživanju vrednost religijskih pojmova i da skući njihovo pravo na priznavanje. Ona ide i dalje u pozitivnom pravcu, te nastojava, da nam prikaže, kako je čovečanstvo došlo do religioznih predodžaba. Filozofija hoće da nam pokaže onaj nužni proces mišljenja, iz kojega nastaju religijski pojmovi. Samo ako filozofija preuzima na sebe zadaću, da rasvetli ove temelje i da im odredi značaj, tek onda je ona filozofija u pravom smislu reči, t. j. stvaralačka ideja.

Pri ovom postupku prihvaća filozofsko umovanje potrebu religioznog shvaćanja sveta, da mu zatim stavi nasuprot svoj vlastiti niz misli. Filozofski svladati nešto znači rastumačiti činjenice i staviti nasuprot jednom načinu tumačenja drugi način tumačenja. Ko ne ume da prikaže komponente jedne misli u njenoj neizbeživoj nužnosti i da tome nasuprot postavi jednu drugu nužnost, taj nije filozof. Ako se pak filozofija podigne do visine produktivnog stvaranja na osnovu tumačenja činjenica, tada ona sama nije ništa drugo nego religija.

Jer i cilj i svrha je religije, da predobije ljudsko mišljenje za to, da bi se čovek stvaralački predao idejama. Ali ne samo to, da se filozofija i religija dodiruju u svojoj svrsi, ne samo da nam se u našem umovanju prikazuju kao dve planete, koje lete različitim putevima istom cilju, već su filozofija i religija i po svom poreklu identične. Ova misao nastaje sama po sebi. Ako dvojica jure prema jednom te istom cilju, i ako se nalaze na putu u stalnoj međusobnoj borbi, ipak mora da su zajedničkog porekla. To nam potvrđuje i historija. Kada čovek prvi put izađe iz samoga sebe, i nastoji, da razume svoju okolinu, počinje neizmerna težnja za shvaćanjem sveta. Iz ove težnje se rađa mitos narodne poezije, koja najbližu okolinu vidi živu ili odumrljenu.

Šuma i polja, zeleni gaj i plavetilo dalekog horizonta ostavljaju svoje tragove u ljudskoj duši. Teturajući kao u snu prolazi čovek pored raznolikosti prirode. Let oblaka, neprestano menjanje oblika i boja, draž prelaznih niansa njihovih davaju krila slutnji njegovoj. Sa jakom osetljivošću i neslomljenom čulnošću podaje se tim utiscima sviju stvari, sa žudljivim okom upija bogastvo boja u svemiru. Retke prirodne pojave, kao n. pr. jake oluje, rađaju u njegovoj duši čuvstvo straha. Prirodne katastrofe proširuju njegovo svakodnevno, slabo iskustvo. Večna borba elemenata, neprestano trvenje i uništavanje, koje se odigrava pred njegovim očima, ruše mu primitivnu predodžbu o svetu. Počinje da se pita, zašto nastaje ova ili ona pojava. Ta se pitanja isprva i za dugo vreme odnose samo na stvari njegove okoline. Probudeni razum nastoji rastumačiti vanjske pojave, očigledne promene i da im pronade uzrok. Tek mnogo kasnije dolazi čovek do toga, da ispituje svoju sposobnost spoznaje.

Pitanje, dali je spoznaja u opšte moguća, pretpostavlja već visoki stepen znanja. Zato nisu prve predodžbe ljudskog roda nauke o spoznaji (Psychologia), već pokušaji tumačenja sveta (Kosmologia). Tumačenje sveta i nastojanje, da se rastumače nove, napadne kozmičke pojave, to je početak iztraživanja u religiji i filozofiji.

Ali baš u ovim prvim pokušajima ljudskog umovanja, u tom detinjastom mucanju ljudske duše opažamo jedan znak, koji ostaje karakterističan, kako za filozofiju, tako i za religiju. A to je antropocentrična tačka gledišta, koja prevladava u tim prvim pokušajima tumačenja sveta. Večni odnos prirodnih događaja prema čoveku i ponašanje istog prema njima ostaju za dugo vreme obeležje filozofije. Ali za religiozno mišljenje ostaje to obeležje za sva vremena. Dok čisto filozofska spekulacija sve više ide zatim, da steče objektivnih kriterija spoznaje, i nastoji, da mnoštvo događaja svede na jednu šemu, koja tako reći u sebi nosi evidenciju svih tih pojava, dotle religiozno mišljenje ostaje stalno izraz osećaja. U tom razmatranju prevladava „ja“, subjektivna potreba. Ovde zvuče i u najčišćim i najapstraktnijim pojmovima takvi zvuci, koji podsećaju na ona čuvstva čoveka, kada je izašao iz rajskog zelenila, čeznuljivo gledanje u vremena, koja će doći, sanjalački pogled u prošlost, u Aeone, koji leže tako reći pod pragom spoznaje. Religija ostaje ono svečano raspoloženje, koje nas proročkim okom vodi u daleka vremena, kada ne bude više današnjeg našeg bivstvovanja, kada će naš individualni „ja“ promeniti svoje biće. Religija, to je neprestana anticipacija budućnosti, merena i zamišljena prema individualnom biću, trajno oslobođenje individualnosti od spona vremena i prostora, da bi se tim jače isticao sopstveni ja, delimično samopožrtvovanje, da se dođe do općeg potvrđivanja samoga sebe, — po nekad — zapostavljanje zbilje u korist jednoga sna, jednog večitog, beskrajnog sna, koji kano reka izvire iz nepoznatih klisura i u beskonačnom toku teži ka okeanu snova.

Jest, kako filozofija, tako i religija potiču iz večitog tla ne-

poznatih velikih osećaja i bore se kao neprijateljska braća za svoj opstanak, zaboravljajući pri tome na svoje zajedničko poreklo. One potiču iz subjektivnog momenta u čovečjem „ja“, koji misli i oseća.¹

Spoznaja sveta bila je zadaća, kojoj su se svesno i nesvesno podali, a spoznaja samoga sebe je onaj konačni rezultat, koji svesno hoće da postignu. „Kad je čovek prvog dana svog bivanja vidio zalazak sunca, doneo je taj događaj u odnos sa samim sobom. Pitao se bolno, dali svet propada zbog njegovih grehova? ...“ Ali već idućeg jutra vidi, da je to prirodni tok stvari. Isto tako se bojao, kada su u jeseni postajali dani sve kraći: „Možda je došlo vreme, kada će nestati sveta, jer sam se izneverio svom pozivu?“ (Aboda zara 8 a.) Etika i kosmologija neposredno se tu vezuju u prirodnu celinu.

U toj je legendi hteo talmud prikazati misao, kako spoznaja u početku sadrži i subjektivne elemente. Taj subjektivni elemenat ostaje i nadalje obeležje, kako filozofije, tako i religije, te ga nazivamo i u najzrelijim njihovim tvorevinama. Odatle dolazi poznata izreka Fichte-ova: „Svaki čovek ima takvu filozofiju, kakav je on u dnu svoje duše“.

U toku misaonog razvitka odvajaju se filozofija i religija jedna od druge. Obadve reke izvire iz jednog „Eden“-a, zatim šumeći se odvajaju i opet sastaju u daljnjem svom toku, prodirajući se međusobno u stanovitim razmacima vremena, te nam se čini, kao da među njima vlada večiti mir. Ali kano u vrućem krateru vriju i kipe razni elementi, da se zatim odele i počinju samostalan život. Ti se elementi opet i opet prodiruju međusobno, kao da im stvaralačka prasnaga u većitom livanju stalno menja oblik: tu ih nestane, da bi tamo iznova nastali u drugom obliku. Svako oko drugačije vidi svet, svaki mislioc raspoređuje formu i sadržaj prema drugačijim odnosima. Svetlo i sena, bitno i nebitno — ili kako Heraklit kaže, stvari odozgo i odozdo — to su ti odnosi, po kojima se grupišu pojave, kad gledamo na svet. Nisu to stalni tipovi stvari, niti stvari same, već samo elementi mišljenja, koje unášamo u njihovu ocenu, nianse i prelevanja u bojama, koje u svom intenzitetu i sastavu odaju snagu naših osećaja. Polako i postepeno kristaliziraju se svi subjektivni titraji mišljenja i čuvstva, te postaju čvrste tvorevine. Iz prvih se rađaju pojmovi i stavke spoznaje, dok čuvstveni elemenat ukrašuje pojmove čiste spoznaje subjektivnim težnjama za delovanjem, t. j. vrednošću, koju ti pojmovi imaju za našu bit. Iz spoznaje izvire samo jedna zapovest: Upoznaj se, što bolje moguće, sa istinom. Nastoji, da se tvoje mišljenje o stvarima poklapa sa istima! Shvati smeštaj materije i razmer njenih oblika po mogućnosti na taj način, kako oni realno postoje neovisno od Tvoje spoznaje. Shvati cvetanje cveta u savezu sa semenom, iz kojeg je iznikao, sa tлом, koje ga je hranilo, sa snagom sunčanog žara, koja ga je izmamila na svetlo. Traži uzroke njegovog postanka, i to po mogućnosti onaj uzrok, koji je osnova svih pojava: cveta, stabljike, prašnika, peštica, zametka, kao i osobine tla, te topline sunčanog zraka!

Čuvstveni pak elemenat dobija od cvatućeg cveta, od raskoši njegovih boja, od tajanstvenog njihanja njegovog neku zraku topline, neko upućivanje na samoga sebe. Stono goni čoveka, da prisposodi cvet sa svojim vlastitim životom, da svoj vlastiti „ja“ oceni u odnosu prema bivstvovanju cveta. Isti nam po nešto kazuju sa svojim nagonom za održavanjem i umnoženjem: kao da bi cvet slutio, da će doći jedan sutrašnji dan, kada će se drugi cvetovi sunčati na istoj stabljici u cvetu raskošnih boja. Spoznaja i osećaj crpe odatle probitak, koji nije jednak, kao što su i ta dva načina shvaćanja različita. Sposobnost shvaćanja u tom pogledu od vjkada je različita bila u čoveka. Bilo je ljudi, koji su živili samo za jednu tih vrsti spoznaje, i celih naroda, kod kojih je prevladala ona druga vrsta. Jedni imaju više deskriptivan pogled na stvari, oni se zadovoljavaju sa opisom činjenica i tumačenjem vanjskih pojava po njihovim uzrocima i posledicama. Tačka im je gledišta kauzalitet, oni se pitaju: odakle?

Drugi način gledanja odnaša sve na čoveka, meri veze spoljašnjeg sveta u odnosu prema ljudskim osećajima. Kuda žuri, kuda šumi ta reka, do kojih ćemo se snova probuditi? I šta je svrha svih tih snova u nama i oko nas?... Ko tako pita, taj već ima religiju, bez obzira na odgovor, koji si nađe na ta pitanja, svejedno, dali se ta očajna pitanja svršavaju sa velikim upitnikom i ništnim izmrcvarenjem samog sebe, ili vode preko vremena i prostora u svetove, gde sva ta pitanja, svi ti uzdisaji iščezavaju u blagoj harmoniji: svejedno, samo to pitanje već je religija. Jer religija u najdubljem smislu reči znači: oceniti događaje i činjenice sa stanovišta vlastitog „ja“. Za religiozno se mišljenje u tom najdubljem smislu zrcali svet pojava u vlastitom „ja“. Bitno je za religiozno mišljenje, da sve događaje sveta svede na činjenicu: „misaonog i osećajnog ja“.

Ovde nailazimo na prigovor, da se ta osebina ne podudara potpunoma sa religioznošću. I to iz dvojakih razloga:

Prvo taj subjektivitet nipošto ne izcrpljuje religiozne predodžbe. Religija, kako nam se pojavljuje u historijskom životu naroda, svojata za sebe skrajnu spoznaju, t. j. spoznaju poslednjih uzroka onoga, šta biva, i onoga, šta treba da bude. Jer historijske religije ne zadovoljavaju se time, da izražavaju osećaje pojedinog „ja“, ili da u njemu probude te osećaje, one nastupaju tvrdeći, da poznavaju svetski „ja“.

Drugo pak mora se primetiti, da gornja definicija karaktera religioznosti nije dovoljna, jer ne ističe dovoljnom jasnoćom specifičan karakter religioznog mišljenja u opreci sa filozofskim mišljenjem. Jer filozofija, kao nauka o općenitom, gleda, da se i sama na taj način ograniči prema pojedinim naučnim područjima, da preko specifične spoznaje pojeinih grana znanosti teži za napredovanjem do općenite generične spoznaje. Da filozofija u tome svome nastojanju dobija jaku dozu subjektivnosti pri ocenivanju činjenica, to nam dokazuje njena historija. Koliko miclioca, toliko slika u svetu; dakle i filozofija je carsivo snova, kojim vladaju nebrojeni carevi.

Prvo se dakle prigovara onoj po nama određenoj definiciji religije, da su iz nje eliminirani pojmovi, koje religija svojata za sebe. Gde se govori o sadržaju stanovitih verskih nazora, tamo se moramo izjasniti o tačnosti tih prigovora. Ali ovde je dovoljno istaći, da subjektivni momenat ostaje bitan za religiozno shvaćanje i naziranje. Dali ćemo to označiti kao „metafizičku potrebu“, koja nas upućuje u više sfere, ili kao granicu, stavljenu našoj individualnoj spoznaji, koja si u vidu te granice maštom stvara pojmove, da bi popunila tu prazninu (Fr. Albert Lange): u obadva slučaja postoji naš karakteristikon. Naravno, da pojedinačna i iscrpljiva obeležja religije nastaju tek u borbi historijskog života. Ali u tom slučaju izgubimo opštu značajku religije, a mesto toga dobijamo čitav niz pojedinih historijskih tipova religije. Ako pomislimo na religiju, koja je vladala kršćanskim Zapadom za vreme Skolastike, dobićemo sasvim drugu sliku, nego što je ista religija imala za vreme Patristike. A opet drugačiju u mišljenju jednog Augustina, Tome, ili njegovog prethodnika, Maimonid-a. Ali to su sve objektivne forme, u kojima se pojavljuje jedna iskonska snaga, koju hoćemo da označimo kao taku u njenim subjektivnim uvetima. Nama se tu radi o „štimung“-ima, o zvucima, koji titraju u svim oblicima religioznog mišljenja. Dali će se to pojaviti u poetičkoj formi, u kojoj se opisuju unutarnja raspoloženja, ili dali će napredovati do stroge formulacije, kako nam se ukazuje u sistemu kulturnih religija: „religiozno“ sačinjavaju u obadva slučaja subjektivni elementi osećaja.

Religija i filozofija jedno su dakle po svom biću, jedna im je polazna tačka i sličan im ostaje zadatak: stvaralačko delo misli i osećaja. Način njihovog delovanja, koje stvara norme, zamčuje obima trajan opstanak. Ako se ipak njihovo delovanje ispoljuje u oštrom sukobu, te se u ljudskom životu pojavljuje više u borbi nego u slozi: uzrok je tome različiti sadržaj, a ne različiti zadatak, koji im ostaje uvek zajednički: stvarati vrednote, koje prevazilaze čulni svet, jedan svet, koji predstavlja jedinstven sistem ciljushodnosti; to je konstruktivno delo, kako religiozne, tako i filozofske ideje. A upućivanje na protivštine religije i filozofije neka ukazuje na delokrug stvaralačkog im rada.

Historija kulturnih religija je ono područje, na kojem se zbiva ovo stvaralačko pretvaranje vrednota, i ona sačinjava prema tome predmet religiozno filozofske kritike.

Zadaća Jevrejstva.

Izrael je određen, da služi jedino istinitom Boga, da sam gaji jedino istinitu religiju i da ju raznese među narode sveta, dok ne leže obraćeni do Božjih nogu.

(KARL BUDDE: Die Religion des Volkes Israel, Giessen 1900, str. 201.)